

Dopis č. 9

Praha, 7. 4. 1977

Milý příteli,

dnes bych se chtěl vrátit k jedné Tvé otázce, kterou jsem zatím nechal nějak stranou, ale která je neobyčejně důležitá pro posouzení každého společenského systému a vládního režimu. Je to otázka práva na práci. V naší Ústavě je toto právo zaručeno v článku 21 odst. 1, kde je zároveň zaručeno právo na odměnu za vykonanou práci. V odst. 2 se podtrhuje, že obě tato práva jsou zajištěna celou socialistickou hospodářskou soustavou, která nezná hospodářských krizí ani nezaměstnanosti. Podle Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech uznávají smluvní strany „právo na práci, které zahrnuje právo každého na příležitost vydělávat si na živobytí svou prací, kterou si svobodně vybere nebo přijme“ (61. 6, odst. 1). Tak tedy vypadají u nás zákonné záruky. Jak vypadá sama skutečnost, jak vypadá praxe? Bohužel nejsou po ruce statistiky, protože prostý občan takové věci, týkající se základních rysů našeho společenského a hospodářského (a kulturního) života, zná jen z doslechu, ze setkání s jednotlivými případy a z okruhu svých známých. Přesto bych mohl jmenovat několik desítek případů, kdy je občanům upíráno právo vykonávat práci, kterou si svobodně vybrali nebo přijali: literární vědci dělají hlídače, spisovatelé pracují jako recepční v hotelu, hudební vědci myjí nádobí v hostinci, novináři pracují jako topiči, vědeckí pracovníci myjí výkladní skříně, faráři dělají skladníky nebo řidiče v sanitce, kandidáti věd organizují sběr kožek atd. atd. – existují nesčetné další neméně absurdní kombinace. Ale neméně důležité než okamžitý průřez jsou průběhy jednotlivých životních osudů v čase. Zmíním se alespoň o svých vlastních zkušenostech v tomto směru; snad se nemusím proto omlouvat. Svůj případ znám totiž lépe než jiné; a mám za to, že i jím lze vše potřebné ilustrovat.

Když jsem (koncem r. 1952) dostudoval, zcela marně jsem sháněl zaměstnání několik měsíců. I když to vypadalo v řadě případů velmi nadějně, vše skončilo, když za mnou (resp. do příslušného podniku) přišel posudek z fakulty, vypracovaný svazáckým výborem. Konečně jsem nazřel, že se tohoto dědictví musím nějak zbavit, a nastoupil jsem jako pomocný dělník v národním podniku Stavobet v Jinonicích. Tam jsem krátký čas dělal zednického přidavače a potom jsem pracoval jako kopáč v několik metrů hlubokých výkopech, nakonec pak jako člen betonářské party. Na podzim jsem nastoupil vojenskou službu; když jsem se po dvou letech vrátil, měl jsem slušný posudek, ale situace se stejně opakovala. Několik měsíců jsem zůstal zase bez trvalého zaměstnání. Protože jsem měl v té době už (zatím jedno) malé dítě, s nímž byla má žena doma, musel jsem při shánění místa vydělávat překlady, korekturami apod. To byly ovšem ještě proti dnešku skvělé poměry, protože to nikdo nehlídal a nikdo nezakazoval podnikům, aby mi tyto dost špatně honorované práce na smlouvu o dílo zadávaly. A náhle se na mne usmálo štěstí. Při jednání (neúspěšném) v jednom

výzkumném ústavu jsem se náhodou dozvěděl, že v jiném, nedalekém ústavu hledají někoho pro dokumentaci. Dopadlo to nakonec dobře: po třech měsících od návratu z vojenské služby jsem byl konečně zaměstnán (za asi 900 Kčs hrubého platu, který mi však po několika měsících byl zvýšen při resystemizaci). V tomto ústavu jsem zůstal přes dvanáct let. Za tu dobu jsem většinu svého volného času věnoval shánění a studiu odborné filosofické literatury; spoustu času mi také zabralo pořizování mikrofilmů knih nebo článků, které jsem dostal do ruky jen na krátkou dobu, která nestačila ani k letmému přečtení, natož k prostudování. Ženě, která byla řadu let doma s malými dětmi, jsem téměř vůbec nepomáhal. Abych měl větší klid, vstával jsem ve tři hodiny ráno nebo v půl čtvrté; večer jsem chodil spát s dětmi, nezdívka i dříve. Víc než deset let jsem takto pracoval na dvě směny. Během let mi začaly vycházet recenze a drobné, později i větší články. Tu a tam leccos pozastavila cenzura, někdy už šéfredaktor časopisu. Pak jsem se v roce 1968 dostal do Filosofického ústavu jako chodící důkaz, že toto vědecké pracoviště přestalo být vyhrazeno pro marxisty.

Mé zkušenosti z doby, než jsem byl zbaven možnosti dál pracovat ve svém oboru (když jsem na to čekal 16 let od ukončení vysokoškolského studia), byly tedy následující: zaměstnání jsem sháněl velmi obtížně, žádný úřad mi v tom nepomáhal, společenské organizace mi to naopak v řadě případů překazily, i když to vypadalo nadějně. Byl jsem zřejmým případem diskriminace: pro filosofa, který nebyl ochoten se alespoň vydávat za marxistu a který dokonce byl „zatížen křesťanstvím“, v nové společnosti nebylo místa. Neměl jsem rovnoprávné postavení ani jako občan; křesťané byli sice ve společnosti trpěni, ale pouze jako přežitky, který bude postupně zatlačován a odumře. Když jsem napsal článek do křesťanského časopisu (např. do Křesťanské revue), rozhodoval o jeho uveřejnění pracovník Církevního nakladatelství, který neměl s křesťanstvím ani s církvemi nic společného: pod funkcí redaktora církevního nakladatelství se skrýval obyčejný státní cenzor. Když postupně docházelo k normalizaci této absurdní situace (v šedesátých letech), nejkoženější zůstali právě tito redaktoři „církevního“ nakladatelství; když dr. Čížková zabránila publikaci mé recenze Kosíkovy knížky v Křesťanské revui, vyšla recenze beze změny jediného slova v Plameni. Křesťanský časopis nemá co recenzovat marxistickou knihu; tak znělo dokonce ještě dodatečné zdůvodnění. – Nemělo by smysl v mém případě poukazovat na to, jak mohla tříčlenná rodina „slušně žít“ za necelý tisíc korun nebo později rodina šestičlenná za necelé dva tisíce (i s přídávky); analogická farářská rodina na tom byla vždycky ještě o několik set korun hůř. A tak to s mým právem na práci ani s odměnou za ni nebylo právě nejslavnější. Ale to nejdůležitější mělo teprve přijít.

Když byl likvidován Filosofický ústav, bylo to provedeno přímo geniálně. Spojil se se Sociologickým ústavem a ještě s nějakými menšími pracovišti – a to byla reorganizace. A zákoník práce připouští rozvázání pracovního poměru z důvodu reorganizace. Tak bylo propuštěno několik desítek pracovníků, mezi nimi i já. Zase jsem hledal místo. Ústav mi měl dát několik možností přejít jinam; nikdy mi nebyla uvedena ani jedna možnost. Odbor pracovních sil má za úkol v takových případech zprostředkovat pracovní příležitost. Zhostil se toho tím, že mi předložil

dlouhé seznamy volných míst, které neměly s mou kvalifikací vůbec nic společného. Měl jsem tři měsíce výpovědní lhůty času, ale nesehnal jsem, vůbec nic (pokud jsem něco sehnal, v poslední fázi jednání vždycky někdo dostal strach a ze všeho sešlo; většinou sešlo ze všeho hned na začátku, když se vyjasnilo, že přicházím z Akademie – obvykle to naprosto stačilo). Nakonec jsem nastoupil na termínovanou smlouvu (na čtvrt roku, později mi byla prodlužována vždy na další půlrok) na poloviční pracovní úvazek jako noční vrátný do Památníku národního písemnictví (protože však mí kolegové byli velmi staří páni, často nemocní, blížil se počet mých odpracovaných hodin téměř plnému úvazku). Na prodlužované termínované smlouvě jsem v Památníku zůstal téměř 1 let, až nový ředitel přišel nato, že nadále nemohu v tak významném kulturním středisku zůstat – a neobnovil ani neprodloužil mi smlouvu. Sháněl jsem místo znovu. Přijal jsem posléze místo hlídače vozového parku; po necelém roce jsem přešel na místo topiče.

Vůbec si nemyslím, že by můj případ byl nějak mimořádně křiklavý; existují nepochybně případy daleko křiklavější a otřesnější. I takto se samozřejmě žít dá, i takto je možno vychovat děti a udržovat jakž takž domov. V nejhorších dobách, kdy žena musela být doma a můj příjem nestačil, pomohli příbuzní a přátelé; ostatně pomáhali stále. Ale právo na práci, svobodně zvolenou nebo přijatou? Právo na slušný život pro rodinu? A to nemluvím o právu na účast na kulturním životě nebo o právu na ochranu morálních a materiálních zájmů, vyplývajících z mé odborné práce. – Na celé věci však je nejpozoruhodnější jedna věc: jsem filosof, mám odbornou kvalifikaci a přes sto publikací. Nikdy jsem nepřestal odborně pracovat, tj. studovat a psát. Za celý dosavadní život jsem však za tuto odbornou, filosofickou práci, na niž jsem odborně připraven a pro niž mám kvalifikaci (kterou jsem ostatně svými publikacemi prokázal), byl odměňován necelé tři roky. Kdybych se chtěl vystěhovat, musel bych asi zaplatit větší částku peněz za získané vzdělání. Kdo tuto částku uhradí, když se nevystěhuji a nadále budu pracovat jako topič nebo hlídač či vrátný?

Likvidace nezaměstnanosti je nepochybně jedním z největších pozitivních činů socialismu. (Nezaměstnanost ovšem u nás byla likvidována už od konce války, nebylo pro to ani zapotřebí února 48, tím méně absurdit a tragédií let padesátých, šedesátých a nyní sedmdesátých.) V našich novinách se rituálně opěvá „sociální jistota našich pracujících“. Jak kterých; já například nemám ani tu jistotu, že budu nadále moci pracovat jako topič, jako jsem nemohl pracovat jako noční hlídač a předtím jako filosof. Takových jako jsem já je ovšem velká síla. A ti druzí? Jakou ti mají jistotu? Snad když budou pěkně zticha držet jazyk na uzdě, budou přikyvovat, poslušně zvednou ruku vždycky, kdy je třeba ji zvednout a když jim k tomu někdo povoláný dá pokyn – to snad. Ale takhle že má vypadat nezadatelné právo na práci? Že si člověk má právo vydělat práci, k níž má kvalifikaci a která ho těší, pouze pod tou podmínkou, že mu to nějaký aparátník dovolí? Že zkrátka nesmí uplatnit žádné jiné nezadatelné právo, právo na svobodné projevení vlastních názorů, svobodné vyhledávání a rozšiřování informací a myšlenek všeho druhu jakýmkoliv prostředky podle vlastní volby, právo na svobodné přijetí a vyznávání náboženství nebo víry podle své volby, právo na pokojné

shromažďování a svobodné sdružování s jinými, v to počítaje i právo na zakládání odborných organizací a přístupování k nim, opět podle vlastní volby, právo na vzdělání své i svých dětí bez jakékoliv diskriminace, jen v závislosti na skutečném nadání a schopnostech atd. atd.? A jakmile začne některého ze svých nezadatelných práv užívat, hned mu bude právo na práci (a ještě různá další práva) upřeno? A nebo mu bude sice přiznáno, ale jenom na některou práci, z níž se pak stane „práce za trest“?

V duchu podivné „logiky“, již jsme už tři měsíce svědky, může teď zase někdo povstat a říci. „Já takové potíže nikdy neměl; vždycky jsem mohl svobodně pracovat; vždycky jsem mohl dělat to, k čemu mám nadání a kvalifikaci.“ Přiznávám, že i takoví v naší společnosti existují; ba dokonce mám silný dojem, že u nás je velké množství lidí, kteří zastávají funkce, pro něž ani potřebnou kvalifikaci nemají; že obrovská spousta lidí je placena víc, než odpovídá množství a kvalitě práce, kterou vykonali; že řada lidí vykonává práci pro společnost naprosto nepotřebnou a zbytečnou a že za ni je slušně odměňována, než na to po dlouhé době někdo přijde, pokud na to vůbec někdo (vzhledem ke zmíněnému nedostatku kvalifikovanosti) přijde (jak jinak totiž lze pochopit třeba okolnost, že přibližně odpovídá rozsah neprodaných a nejspíš neprodejných výrobků, zůstávajících na skladě, rozsahu zboží, vyrobeného v překročení plánu? – a to pomejme kvalitu toho zboží, které se prodá). To však vůbec nic nemění na tom, že tu jsou jiní lidé, kteří naopak kvalifikaci mají, ale nemohou a nesmějí ji uplatnit; kteří pracují, ale nemohou a nesmějí být odměňováni přiměřeně množství a kvalitě vykonané práce. Ani tisíc spravedlivě odměňovaných nemůže vyvrátit, smazat nebo snad „vyvážit“ jediný případ odměňování nespravedlivého. A to, že někdo musí nekvalifikovaně pracovat, ač má třeba vysokoškolskou kvalifikaci a bohaté praktické zkušenosti, nemůže být vyváženo, nýbrž je naopak jen do křiklavosti podtrženo tím, že funkci, kterou by mohl a měl zastávat, zastává někdo, kdo pro to kvalifikaci nemá. To všechno je jenom flagrantní porušování práva na práci, jak tomu rozumějí rozumní lidé na celém světě a jak tomu rozumějí i naše vlastní zákony, ale je to také strašná, při frekventovanosti těchto případů k zbláznění idiotská národohospodářská, kulturní i mravní ztráta, ano příznak obrovské společenské krize, kterou si nikdo nechce přiznat, ale která tu je.

Mohl bych uvádět ještě ty nejabsurdnější perličky, abych situaci dokreslil. Známý vtip praví, že za kapitalismu existuje vykořisťování člověka člověkem, kdežto v socialismu je tomu naopak. Uvedu příklad, který je hoden nejsatiričtějšího, ba nejsarkastičtějšího pranýřování. Existují dnes oblasti, v nichž je jen velice málo úředně povolovaných (tj. povolených); dá rozum, že to v naprosté většině nejsou ti nejschopnější (leđa nejmocnější „schopní všeho“). Zakázek je však mnoho (pravý opak situace, kdy je „málo kapuštičky, ale moč šnečků“). I vyvine se následující situace. Vážený soudruh, člen toho a toho svazu, držitel těch a těch vyznamenání atd. se zaváže kvalitně přeložit, upravit, napsat apod. to a to, a ještě něco dalšího, a ještě něco, no prostě pár soudruhů si to všechno rozebere. Někteří by to sice uměli, ale nemohli by to všechno stihnout; jiní by to ani neuměli. Na druhé straně je ovšem mnoho šnečků, jimž byla za trest odebrána legitimace, opravňující k požívání kapuštičky. Jsou to tak nebezpečná

individua, že je hanba a hlavně o strach se s nimi vůbec stýkat. Ale překládat, dramatizovat, psát atd. dovedou. Tak musí povstat řada obratných a pohotových prostředníků, kteří zbaví zasloužilé soudruhy obtíže (a obav) ze styku s proklatci, a na druhé straně proklatce zbaví nechutného kontaktu s lidmi na výsluní režimu - a ještě jim zaopatří nějakou tu korunu. Honoráře budou pak poukázány zasloužilým soudruhům, kteří určitou část předají prostředníkům; ti si něco nechají za neocenitelné služby oběma směry a zbytek dostanou lidé, kteří pracují (přestože nesmějí), aby neumřeli hlady. - Aby nebylo mýlky; jsem dalek tvrzení, že toto je produkt socialistické společnosti, že k něčemu takovému nutně vede socialismus. Jsem spíš docela naopak přesvědčen, že takovéto jevy jen dokazují, že leccos v naší společnosti nemá se skutečným socialismem naprosto nic společného. A naši vlast nehanobí nikdo, kdo na to poukáže, ale ten, kdo se na tom podílí.

Tvůj Ladislav Hejdánek